

Проф. др *Десимир Пајевић*, мр *Јан Марчек*, потпуковник
и *Недељко Ђенић*

Квалитет социјалне климе један је од значајних предуслова успешности студената. Стога је важно проучавање социјално-психолошке климе у студентским водовима и на обуци на полигону, где се стварају услови који су најприближнији ратним. У вези с тим, основни циљ истраживања је било утврђивање утицаја боравка на полигону на социјалну климу и промене у социјалној перцепцији студената, односно на оцењивање и вредновање чланова групе – вода. Као социометријски критеријуми избора узети су „борбени задатак“ и „дружење у слободном времену“.

Резултати истраживања показују да је обука на полигону допринела бољем међусобном познавању студената и изграђивању ваљаних критеријума за процену особина које су се односиле на социометријске критеријуме избора. Студенти на тој обуци објективније доживљавају улогу старешине, што значи да обука на полигону доприноси целовитијем приступу у оцењивању особина личности за оба критеријума. Старешине (командири водова) у улози процењивача поузданије процењују особине које су важне за „борбени задатак“, него особине које су важне за „дружење“.

Увод

Обука на полигону у програму школовања студената војне академије има велики значај због прилагођавања студената на отежане услове живота и рада и припреме за старешинске дужности. С обзиром на то да у обуци на полигону преовлађују тактичка и ватрена обука, уз повећана психофизичка напрезања, она је у много чему приближна „финалном критеријуму“ војничке успешности. Због тога је важно да се та обука проучава и са становишта психосоцијалне климе у студентским водовима, односно јединицама. Тим пре што је, како наглашава војни психолог Ранко Поповић „... стање у колективу (мисли се на квалитет интерперсоналних односа) један од значајних предуслова успешности на полигонској обуци“.¹

У психологији међуљудских односа, почев од првих Мејових истраживања² наглашава се значајан утицај социјалне климе на задовољство

¹ Р. Поповић, *Увод у војну психологију*, ВИЗ, Београд, 1975, стр. 214.

² Е. Мауо, *Reverie and industrial fatigue*, *Journal of Personnel Research*, 1924, према: Ф. Шуковић, *Неформални социјални односи у организацији удруженог рада*, ПФВ, Београд, 1978.

и мотивацију за рад. У војничкој средини добри међуљудски односи, посебно у борбеним ситуацијама, снажан су извор борбеног морала и сигурности у борби. Једно од првих испитивања социјалне климе у војним јединицама чини рад С. Г. Џенкинса,³ који је изучавао морал две ескадриле морнаричког ваздухопловства за време Другог светског рата. Од целокупног летачког особља обе ескадриле тражено је да се анионимно изјасне са којим би лицима из ескадриле или изван ње желели да лете на борбене задатке. Резултати испитивања су показали да је морал био већи у ескадрили у којој је била већа социјална повезаност међу члановима и везаност за команданта.

Са становишта теорија интерперсоналне атракције,⁴ осим сличности у особинама личности као фактору привлачења, и сама физичка близина међу људима који су ангажовани у некој заједничкој активности доприноси бољем упознавању и међусобној привлачности (већа је могућност да испоље потребу за дружењем – афилијацијом и сарадњом). Наравно, близина и међусобни контакт не морају сами по себи да доприносе привлачењу, већ само стварају услове у којима могу боље да се испоље праве особине личности, односно да се уоче карактеристике других људи. То су елементи који карактеришу и обуку на полигону, будући да студенти за то време живе и раде у истим условима и обављају скоро исте активности. Побољшање социјалне климе може се узети као показатељ доприноса обуке на полигону процесу социјализације и професионалног сазревања студената.

У војној академији обављана су истраживања социјалне климе у питомачким водовима у тзв. школским условима.⁵ Међутим, до сада није испитивана социјална клима на полигону где се начин живота и садржаји активности значајно разликују од школских услова. Будући да се у обуци на полигону стварају услови који су најприближнији ратном критеријуму, постоји потреба да се та обука изучава и са становишта социјално-психолошке климе у групама, односно јединицама.⁶

Истраживање социјалне климе у студентским водовима

Проблем истраживања је квалитет социјалне климе у студентским водовима на почетку и на крају обуке на полигону. За показатеље

³ J. G. Jenkins, *The Nominating Technique, its Uses and Limitation* 1947, према: В. Смиљанић-Чолановић, *Социометрија и испитивање социјалне перцепције*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1973.

⁴ L. Festinger, *Group attraction and membership*. In D. Cartwright and A. Zender: *Group Dynamics: Research theory*, 1953; E. W. Boward, *Interaction and attraction to the group*. *Human relations*, 1956, према Ф. Шуковић, *исто*.

⁵ Љ. Касагић и сарадници, *Неки проблеми формирања и деловања питомачког колектива, ЦВВС, ВА родова КоВ и интендантске службе*, Београд, 1979; З. Кибибарда, *Руковођење као фактор изграђивања питомачких колектива, ВА КоВ*, Београд, 1981.

⁶ Истраживање је саставни део пројекта *Прилагођеност студената војних академија полигонским условима као компонента критеријума војничке успешности*.

социјалне климе узета су два социометријска индекса: *индекс групне експанзије*, као показатељ датих избора, и *индекс социјалног статуса*, као показатељ добијених избора. Ти показатељи су утврђени на основу два социометријска избора: 1) *замишљеног „извршавања“ борбеног задатка* и 2) *заједничког „дружења“*.

Индекс групне експанзије одражава меру социјабилности чланова, групе, односно израз њихових потреба и жеља за сарадњом и степен поверења у друге људе. У нумеричком смислу, то је број позитивних избора по једном члану групе, односно просечан број избора датих другима.

Индекс социјалног статуса показатељ је угледа и престижа које појединац има у оквиру своје групе. У нумеричком смислу, он означава број добијених избора од других чланова у оквиру своје групе (вод). Статус студента у оквиру групе (студентски вод) може бити *стварни* (на основу збира позитивних избора осталих студената у воду) и *оčekивани* (на основу процене колико ће сваки појединац добити избора), што је, у ствари, способност опажања особина других чланова групе (социјална перцепција).

Основни циљ испитивања било је утврђивање колико боравак на полигону утиче на социјалну климу и промене у социјалној перцепцији студената, односно на оцењивање и вредновање чланова групе – вода.

Посебни циљеви истраживања су били да се утврди да ли постоји промена у степену интегрисаности студентских водова на почетку и на крају обуке на полигону, при чему ће се евентуалне разлике третирати као допринос те обуке интегрисаности: да ли постоје разлике у степену интегрисаности између студената прве и друге године школовања; да ли врста претходно завршене школе утиче на социјалну експанзију студената унутар студентских водова; да ли успех студената у војној академији утиче на њихов социјални статус унутар студентских водова; да ли постоји повезаност између директивности ставова и екстраверзије са показатељима социјалне климе и да ли постоји повезаност између перцепираног социјалног статуса (процена старешина) и стварног социјалног статуса студената (оцене које појединци добијају од својих другова из вода).

Као независне варијабле (чиниоци) у истраживању су узети: године школовања студената војних академија; врста претходно завршене школе; образовна успешност студената у војној академији; две димензије директивности ставова мерене упитником директивности ставова, и то *директивност – недирективност* и *екстраверзија – интроверзија*, и процена командира водова, интегрисаности студентских водова.

У истраживању је примењено више *мерних инструмената*:

1) *Социометријски упитник*, са следећим критеријумима: а) избор другова из вода ради заједничког учешћа у обављању *борбених задатака*, и б) избор другова из вода ради *дружења* у слободном времену;

2) Упитник директивних ставова, који садржи скалу директивних ставова – скала ДС, и скалу екстраверзије – скала Е.⁷

3) Скала процене активности и доприноса студената у развијању добрих односа (кохезивност) и ефикасности студентских водова, која садржи следеће елементе процене: перцепирана прихваћеност студената у воду, социјални статус појединца, допринос кохезивности и акционом повезивању вода, испољавање мишљења у воду и прихватање позитивних ставова и вредности, допринос успешности и ефикасности вода.⁸

Испитивање је изведено у теренским условима на начин предвиђен Упутством за социометријска испитивања. Испитивање је било групно – по студентским водовима, а у групи је било највише 35 испитаника. Узорком је обухваћено осам студентских водова прве и друге године војне академије Војске Југославије.

Социометријска испитивања су изведена на почетку (први и други дан по доласку) и на крају логоровања (два последња дана). Студентски водови су испитивани одвојено. Сваком испитивању претходило је краће мотивационо упутство, којим је објашњавана сврха испитивања. Након тога, давано је упутство за социометријски тест, који је дат према следећем упутству:

„Пред Вама је списак студената у Вашем воду. Најпре пронађите своје име у списку и заокружите га, а затим урадите следеће:

1) Замислите да сте одређени за командира групе која треба да изврши један борбени задатак. Ви треба да формирате ту групу од студената Вашег вода чија имена су уписана на овом списку. Кога ћете и колики број изабрати за ову групу то Ви сами процените. Заокружите имена оних које одаберете (број избора је неограничен);

2) Означите на овом списку имена оних студената са којима бисте се најрадије дружили у слободном времену. Кога ћете одабрати и колико ћете одабрати то Ви сами одлучите. Заокружите имена оних које одаберете (број избора је неограничен).

Статистичка обрада података обављена је на рачунару, техникама мултиваријанте анализе. Повезаност између социјалног статуса и групне експанзивности и независних варијабли – чинилаца (директивност ставова и екстраверзија, врста претходно завршене школе и фаза школовања у војној академији) испитана је на основу корелацијске анализе и Хи-квадрат теста, а разлике међу подзорцима на основу анализе варијансе и т-теста.

Степен интегрисаности студентских водова у обуци на полигону

Степен интегрисаности студентских водова, као показатељ квалитета социјалне климе, испитан је на почетку и на крају обуке на полигону. Резултати испитивања групне експанзије приказани су у табели 1.

⁷ Упитник директивних ставова намењен је за утврђивање тенденције појединца да усмерава и контролише друге у социјалним ситуацијама, а нарочито за утврђивање особина потребних за руковођење, односно рад са људима (аутори овог упитника су Ц. Хаџиселимовић и други, 1985).

⁸ Аутори скале су: О. Дамјановић, Н. Бенић, 1995.

Табела 1

Критеријум избора	Загађак			Ниво значај	Дружење			Ниво значај
	СВ	СД	Ш-ШесШ		СВ	СД	Ш-ШесШ	
На почешку обуке	8,37	5,56	7,35	0,01	7,40	4,27	6,96	0,01
На крају обуке	5,46	5,37			5,17	4,61		

Група експанзија у студентским водовима на почетку и на крају обуке на полигону

Добијени резултати показују да се код оба критеријума смањује број бирања на крају обуке на полигону у односу на почетак обуке, а та разлика је статистички значајна на нивоу 0.01. На почетку обуке индекс групне експанзивности је већи за „борбени задатак“ него за „дружење“, док су у другом испитивању те разлике мање. Индивидуалне разлике у броју бирања су веома изражене, што показују и коефицијенти стандардне девијације. Дакле, има оних који бирају велики број и оних са само неколико избора, што је један од показатеља њихове недовољне интегрисаности у групи.

Резултати не потврђују наша очекивања, према теоријама интерперсоналне атракције, о томе да физичка и психолошка близина подстичу социјалну усмереност и јачање интерперсоналних веза. Добијени налази упућују на закључак да су обука и боравак на полигону специфичне ситуације у којима се стичу ваљанији критеријуми процене и вредновања других претежно са становишта тзв. старешинских улога. Док се налазе у тзв. школским условима више се процењују са становишта „студентских улога“, а током обуке на полигону више са становишта „старешинске улоге“ као професионалног опредељења. Са становишта те улоге и критеријуми избора постају строжи и другачији, што доводи до разлика у преферирању особина за бирање. То потврђују и резултати испитивања повезаности између појединачних критеријума социометријског избора на почетку и на крају обуке на полигону (табела 2).

Табела 2

	Социјална експанзивносћ				Социјални сшајус			
	Загађак		Дружење		Загађак		Дружење	
	I усћ.	II усћ.	I усћ.	II усћ.	I усћ.	II усћ.	I усћ.	II усћ.
	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	1,00							
2.	,62*	1,00						
3.	,36	-,37	1,00					
4.	-,24	,56*	,67*	1,00				
5.	,13	-,17	,03	-,04	1,00			
6.	-,27	,23	,10	-,04	,56*	1,00		
7.	,09	-,04	,10	-,09	,56*	-,25	1,00	
8.	-,01	,10	-,15	,22	-,28	,67*	,46	1,00

Повезаност између појединачних критеријума социометријског избора на обуци на полигону

Корелација између „дружења“ и „задатка“ на почетку логоровања износила је $r = 0,36$, а на крају $r = 0,56$. То значи да се на крају обуке на полигону избор и за „дружење“ и за „задатак“ обавља према стандардизованим мерама него на почетку обуке. Неоспорно је да обука на полигону доприноси бољем међусобном упознавању, али и њиховом избору с обзиром на то да се појединци више вреднују са становишта професионалног „војничког“ критеријума. Та повећана критичност и већа усмереност ка војној професији, свакако, утицале су да се у другом испитивању смањи број укупних избора (социјална експанзија).

Коефицијент корелације социјалног статуса (број добијених избора за сваког појединца) у два испитивања за критеријум „борбени задатак“ износи $r = 0,56$, а за критеријум „дружење“ $r = 0,46$. То значи да се већа поузданост одговора добија у процени особина за „борбени задатак“ него за „дружење“. Тај налаз се може протумачити тиме да су за студенте војних академија особине које су важне за обављање борбеног задатка одређеније и препознатљивије него особине за дружење.

Величина коефицијента корелације за индекс социјалног статуса између та два критеријума на почетку обуке износи $r = 0,56$, а на крају обуке на полигону $r = 0,67$. То показује да се повећава у оба критеријума социометријског избора број заједничких елемената према којима се обавља избор. На крају обуке, у већем броју случајева него на почетку обуке, онај који је био „добар друг“ процењује се и као „добар војник“.

Социјална експанзија и година школовања

Године школовања су важан фактор у професионалном и социјалном сазревању личности. Дужина заједничког боравка у војној академији требало би да доприноси јачању позитивних веза међу члановима групе према теоријама међуљудских односа. Да то не мора бити увек тако показују и резултати овог испитивања, приказани у табелама 3 и 4.

Табела 3

Фаза школовања	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
I година	9,59	6,09	2,61	0,01	8,48	5,65	3,21	0,01
II година	7,52	5,30			6,23	4,12		

Група експанзија на обуци на полигону (критеријум „борбени задатак“)

Табела 4

Фаза школовања	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
I година	8,94	4,45	4,17	0,01	8,28	4,25	4,48	0,01
II година	6,53	3,86			5,92	3,15		

Група експанзија на обуци на полигону (критеријум „дружење у слободном времену“)

Резултати истраживања показују да је групна експанзија у студентским водовима већа у првој, него у другој години школовања. Ти резултати су сагласни са резултатима истраживања Љ. Касагића, који је утврдио да индекс социјалне експанзије у првој години школовања питомаца износи 9,60, а у другој години 8,21,⁹ па се поставља питање зашто студенти прве године показују већу социјалну усмереност од студената друге године.

Такав однос се може психолошки објаснити тиме што су старији студенти социјално зрелији и реалнији у проценама карактеристика других студената. Испитујући факторе мотивације за учење, Н. Булајић је утврдио да питомци старијег узраста више преферирају варијабле које „... непосредније доприносе стварању повољне социјално-психолошке климе и андрагошко-дидактичких услова учења у којима имају реалне могућности да испоље себе као личност и своје потенцијале“.¹⁰

Студенти прве године су психолошки још увек недовољно адаптирани на војничку средину, па имају израженију потребу за везивањем за друге ради редукације „осећања несигурности“. Повећаним социјалним везивањем за друге људе, психолошки гледано, јачају сопствено осећање о бољој прихваћености (социјални статус) у групи.

У водовима, за оба критеријума социометријског избора („борбени задатак“ и „дружење у слободном времену“) утврђено је више значајних разлика међу студентским водовима у првој години, док нису утврђене значајне разлике код студената друге године. И то показује да студенти друге године имају конзистентније критеријуме вредновања особина личности које су релевантне како за критеријум „борбени задатак“, тако и за критеријум „дружење“.

Социјална експанзија и претходно завршена школа

Један од циљева истраживања било је да се види да ли у социјалним односима унутар групе има разлике између студената који су из војних школа и студената који су завршили школе у грађанству. Добијени резултати приказани су у табелама 5 и 6.

Према резултатима, у оба испитивања, односно код оба социометријска избора, студенти из војних школа имају веће коефицијенте социјалне експанзије. Код критеријума „борбени задатак“ та разлика је статистички значајна, док код „дружења у слободном времену“ није значајна. Одговор на питање колико су студенти из војних школа друштвенији и колико им је израженија социјална оријентација може се добити на основу компарације с резултатима других истраживања.

На пример, Љ. Касагић, на основу резултата истраживања повезаности између те две варијанте, закључио је да највише има пријатељстава и позитивних (са наклоношћу) интеракција у колективима у којима има највише питомаца са завршеном средњом војном школом;

⁹ Љ. Касагић и сарадници, *исто*, стр. 36.

¹⁰ Н. Булајић, *Мотивација за учење*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр. 142.

Табела 5

Врста школе	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	Ш-ШесШ		СВ	СД	Ш-ШесШ	
Војне школе	9,58	5,51	3,32	0,01	6,30	5,71	2,34	0,05
Школе у Цраћансџу	7,66	5,48			4,98	5,12		

Група експанзивност на обуци на полигону
(критеријум „борбени задатак“)

Табела 6

Врста школе	I испитивање			Ниво значај	II испитивање			Ниво значај
	СВ	СД	Ш-ШесШ		СВ	СД	Ш-ШесШ	
Војне школе	7,92	4,33	1,86	-	5,55	4,99	1,23	-
Школе у Цраћансџу	7,09	4,21			4,95	4,37		

Група експанзивност на обуци на полигону (критеријум
„дружење у слободном времену“)

просечан ниво експанзије у колективу остварују питомци из категорије осталих школа, а најнижи ниво у колективима који су најпопуњенији војним гимназијалцима.¹¹ Међутим, у нашем истраживању студенти из војне гимназије и средње војне школе третирани су као један подузорок, што значи да се не могу доносити закључци о томе да ли је настала промена у социјалном статусу студената који су завршили војну гимназију у односу на наведено истраживање.

Социјални статус студената и успех у војној академији

Помоћу Хи-квадрат теста испитана је повезаност између социјалног статуса, као зависне, и успеха студената у војној академији, као независне варијабле. Резултати испитивања приказани су у табелама 7. и 8.

Табела 7

Успех у војној академији	Социјални статус			Сума	Хи - квадрат	Граничне вредности Хи - квадрата		
	нижи 1-6	прос. 7-12	виши 15-35			брс	0,05	0,01
5,00 - 6,99	84 54,9%	34 38,2%	19 39,5%	137	9,78	4	9,49	13,3
7,00 - 7,99	57 37,3%	40 44,9%	21 43,8%	118				
8,00 - 9,99	12 7,8%	15 16,9%	8 16,7%	35				
Сума	153	89	48	290				

Ц = ,181

Социјални статус студената и успех у војној академији
(критеријум „задатак“)

¹¹ Љ. Касагин, исто, стр. 47.

На основу резултата истраживања приказаних у табели 7, може се закључити да постоји повезаност између социјалног статуса студената и њихове образовне успешности у односу на критеријум „борбени задатак“ (ниво значајности 0,05), али је та корелација ниска ($\rho = 0,18$). И поред значајне повезаности, ипак, може се констатovati да свега 16,7 одсто студената са бољим успехом има виши социјални статус у групи (вод), док је знатно већи проценат оних са слабијим успехом (испод 7,00) који имају већи број добијених избора од других чланова групе (39,5 одсто). Тај резултат је у сагласности са резултатима истраживања Љ. Касагића, који је утврдио повезаност између социјалне прихваћености питомца и успеха у студирању чак на нивоу 0,01. Иако је добијена значајна повезаност између те две варијабле, аутор закључује да око 26 одсто питомца који имају бољи успех у студирању нису омиљени чланови својих колектива, док су око 20 одсто питомца са слабијим успехом социјално омиљенији чланови колектива.¹²

У односу на други критеријум избора („дружење у слободном времену“) није утврђена повезаност између успеха у војној академији и социјалног статуса студената (табела 8).

Табела 8

Успех у војној академији	Социјални статус			Сума	χ^2 - квантаил	Граничне вредности χ^2 - квантаила		
	нижи 1 - 6	прос. 7 - 12	виши 15 - 35			брс	0,05	0,01
5,00 - 6,99	72 48,6 %	51 44,7 %	14 50,0 %	137	3,34	4	9,49	13,3
7,00 - 7,99	63 42,6 %	45 39,5 %	10 35,7 %	118				
8,00 - 9,99	13 8,8 %	18 15,8 %	4 14,3 %	35				
Сума	137 100 %	118 100 %	35 100 %	290				

$\rho = ,107$

Социјални статус студената и успех у војној академији
(критеријум „дружење“)

Повезаност социјалне климе са неким психолошким обележјима личности

У том делу истраживања као психолошка обележја студената узети су директивност – недирективност и екстраверзија – интроверзија.¹³ У

¹² Љ. Касагић, исто, стр. 74.

¹³ „Директивност“ означава настојање неке особе да усмерава и контролише радње и начине доживљавања других особа према властитим убеђењима, док супротни пол („недирективност“) подразумева избегавање таквих настојања. Интроверзија је у складу са Јунговом и Ајзенковом теоријом црта личности, која се испољава у повучености, тежњи ка промишљању, оклевању, одбрамбеним ставовима и у тешкоћама прилагођавања средини. Супротно тој, екстравертна личност је окренута спољњем свету, склона практичном понашању, лако и брзом успостављању контаката са другим људима, сналажењу у новим ситуацијама и брзом прилагођавању (Д. Крстић, *Психолошки речник*, „Савремена администрација“, Београд 1991, стр. 129 и 234).

погледу тих обележја није добијена значајна повезаност са социометријским критеријумима, што потврђују и резултати приказани у табелама 9 и 10.

Табела 9

Психолошка обележја	I испитивање		II испитивање	
	загањак	гружење	загањак	гружење
Директивност ставова	0,10	0,08	0,08	0,09
Екстраверзија	-0,02	-0,01	-0,08	-0,07

Повезаност између групне експанзивности и психолошких обележја студената

Табела 10

Психолошка обележја	I испитивање		II испитивање	
	загањак	гружење	загањак	гружење
Директивност ставова	0,03	0,12	0,04	0,10
Екстраверзија	0,10	0,06	0,12	0,07

Повезаност између социјалног статуса и психолошких обележја студената

Резултати истраживања приказани у табели 11 указују, ипак, да је директивност ставова израженија код студената у првој, него у другој години школовања. Студенти прве године имају већу потребу за социјалном отвореношћу ради задовољења потребе за сигурношћу, док је код студената друге године, који су, према узрасту, социјално зрелији, развијенија потреба за самосталношћу, па су мање оријентисани на друге. Такође, студенти друге године су критичнији у својим проценама, јер међусобно боље познају личне квалитете сваког појединца. Насупрот томе, није утврђена значајна повезаност између екстраверзије и година школовања студената.

Табела 11

Година школовања	Директивност ставова			Ниво значај	Екстраверзија			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
I година	2,81	11,4	3,14	0,01	29,1	9,69	-1,54	-
II година	-2,3	11,3			31,2	9,90		

Психолошка обележја студената и година школовања

Постоји значајна разлика у директивности ставова између студената који су завршили војну школу и студената који су дошли из грађанства (већа је код студената који су завршили средње школе у грађанству), док нису утврђене значајне разлике између те две категорије студената на скали екстраверзије (табела 12).

Табела 12

Врста школе	Директивност			Ниво значај	Екстраверзија			Ниво значај
	СВ	СД	ш-шесш		СВ	СД	ш-шесш	
Војне школе	-5,5	11,9	- 2,88	0,01	27,7	9,41	- 1,59	—
Школе у грађанству	-1,6	12,6			29,5	9,90		

Психолошка обележја студената и врста претходно завршене школе

Очекивани и стварни социјални статус студената на обуци на полигону

У истраживању се постављало питање да ли постоји повезаност између „очекиваног социјалног статуса“ и „стварног социјалног статуса“. При томе, под „очекиваним социјалним статусом“ подразумевају се процене које студенти добијају од својих непосредних старешина према наведеним критеријумима социометријског избора, а „стварни статус“ је број избора које појединац добије од студената из вода. Степен те повезаности се може узети као ваљан показатељ о томе колико командири водава добро познају своје студенте.

На основу испитивања повезаности између збирне скале процене социјалног статуса студената коју су дали командири водава и њиховог стварног социјалног статуса добијени су резултати који су приказани у табелама 13 и 14.

Табела 13

Очекивани социјални статус	Социјални статус			Сума	Chi - квадрат	Граничне вредности		
	нижи 1 - 7	прос. 8 - 14	виши 15 - 35			Chi - квадрат	0,05	0,01
1 - 20	61 39,6 %	21 25,9 %	3 11,6 %	85	10,34	2	5,99	9,21
21 - 40	93 60,4 %	60 74,1 %	23 88,4 %	176				
Сума	154 100 %	81 100 %	26 100 %	261				

Chi² = 195

Очекивани и стварни социјални статус студената (критеријум „задатак“)

Табела 14

Очекивани социјални сшаџус	Социјални сшаџус			Сума	Хи – квараџи	Граничне вредноџи		
	нижи 1 – 7	џрос. 8 – 14	виџи 15 – 35			Хи – квараџи		
						џрсс	0,05	0,01
1 – 20	57 36,1%	24 26,4%	4 33,3%	85	2,48	2	5,99	9,21
21 – 40	101 63,9%	67 73,6%	8 66,7%	176				
Сума	158 100%	91 100%	12 100%	261				

Ц=,097

*Очекивани и стварни социјални статус студената
(критеријум „дружење“)*

Резултати показују да постоји значајна повезаност између очекиваног и стварног социјалног статуса (на нивоу 0,05) у односу на критеријум „борбени задатак“, док није утврђена значајна повезаност у односу на критеријум „дружење“.

Разлика у процени особина студената у односу на та два критеријума може се објаснити разликама у критеријумима преференције (процена особина студената у односу на критеријум „дружење“ је сложенија), као и тиме што нису довољно познавали студенте старешине који су прихватили водове непосредно пре одласка на логоравање. Међутим, иако је утврђена статистички значајна повезаност у односу на критеријум „борбени задатак“, висина коефицијента корелације није толико велика колико би било пожељно с обзиром на функцију командира вода. Тај проблем је још израженији у процени особина у односу на критеријум „дружење“. С обзиром на наведене чињенице, постоји потреба за даљим истраживањем тих проблема, пре свега, са становишта „функционалне улоге командира водова“ у васпитно-образовном процесу.

Закључак

Добијени резултати показују да социјална клима у студентским водовима, изражена кроз индекс социјалне експанзије, није побољшана на крају обуке на полигону, како се очекивало према теоријама интерперсоналне атракције. Међутим, корелацијска анализа показује да је обука на полигону допринела бољем међусобном познавању и изграђивању ваљаних критеријума за процену особина које су се односиле на социометријске критеријуме избора. На обуци на полигону појединац се доводи у нове ситуације, које му омогућују да реалније упозна себе и друге, и у томе се наведени социометријски показатељи могу сматрати објективнијим од оних који су добијени на почетку обуке на полигону. То указује да је та обука специфична наставна и животна ситуација која у значајној мери захтева другачије моделе понашања и вредновања студената у односу на захтеве војне професије него у тзв. школским условима.

У односу на теоријску заснованост и практични значај истраживања, треба издвојити следеће резултате:

1. Социјална експанзија је мања на крају него на почетку обуке на полигону. Значи, обука на полигону је допринела реалнијем процењивању особина личности студената и објективнијем поимању критеријума војничке успешности.

2. Већа је повезаност између „борбеног задатка“ и „дружења“ као критеријума социометријског избора на крају, него на почетку обуке на полигону. Студенти на обуци објективније доживљавају улогу старешине, што значи да та обука доприноси целовитијем, синтетичком приступу у оцењивању особина личности за оба критеријума.

3. Студенти прве године показују већу социјалну експанзивност од студената друге године, што се може тумачити мањим осећањем социјалне сигурности код студената прве године и бољим међусобним познавањем студената друге године.

4. Корелација за социјални статус (између првог и другог испитивања) већа је за „борбени задатак“ него за „дружење“. То значи да су особине које се узимају у обзир при избору за „борбени задатак“ непроменљивије и појмовно и садржински одређеније у односу на критеријум „дружење“.

5. Већа је социјална експанзивност у односу на оба критеријума избора код студената који су завршили војне школе, него код студената из грађанства, што се може тумачити израженијим социјалним интересовањима и навикнутошћу на колективни живот.

6. Постоји повезаност између образовне успешности студената и њиховог социјалног статуса (број добијених избора од других чланова групе – вода) у односу на критеријум „борбени задатак“, док није утврђена повезаност између те две варијабле у односу на критеријум „дружење у слободном времену“.

7. Старешине (командири водова) у улози процењивача поузданије процењују особине студената које су важне за „борбени задатак“ него за „дружење“, што одговара и процени студената у односу на та два критеријума.

8. У погледу „директивности ставова“ и „екстраверзије“ као психолошких особина студената нису добијене значајне корелације са социјалном експанзијом и социјалним статусом. Иако повезаност између социјалне експанзије и директивности ставова није достигла ниво статистичке значајности, ипак, утврђено је да постоји значајна разлика у директивности ставова између студената прве и друге године школовања (већа је код студената прве године). Такође, утврђена је значајна разлика у директивности ставова између студената који су завршили војне школе и студената који су завршили школе у грађанству (већа је код студената који су завршили школе у грађанству). Насупрот томе, није утврђена значајна повезаност између екстраверзије и врсте претходно завршене школе, односно година школовања.